

Robert Devetak, **Društveno življenje na Kanalskem v času Avstro-Ogrske**. Nova Gorica: Goriški muzej Kromberk, 2016, 215 strani.

Robert Devetak se je v knjigi *Društveno življenje na Kanalskem v času Avstro-Ogrske* lotil obravnave do zdaj slabo poznanega kanalskega sodnega okraja. Monografija, ki je nastala kot rezultat Devetakovnega magistrskega študija, na podlagi arhivskih in časopisnih virov natančno oriše društveno ali bolje kar družbeno življenje na Kanalskem od avstrijsko-madžarske poravnave leta 1867, ki sovpada z nastankom kanalske čitalnice, pa do začetka prve svetovne vojne. Z učinkovitim prepletanjem lastnih ugotovitev in zanimivih arhivskih virov Devetak sistematično predstavi nastanek in delovanje društev na Kanalskem, pogosto pa se dotakne tudi premorov ali popolnih prekinitev delovanja nekaterih društev. Kljub temu, da se avtor ukvarja predvsem z gospodarskimi in kulturno-političnimi društvi, torej ne z vsemi, ki so tedaj obstajala v okraju, pa uspe na tej podlagi podati širši uvid v zgodovino raziskovanega območja.

Knjiga je sestavljena iz dveh vsebinsko ločenih delov, ki ju spremlja še manj obširen tretji sklop. V prvem avtor predstavi neugodne gospodarske okoliščine kanalskega okraja, ki je bil z okolico slabo povezan in zato »zaostal«. Prav gospodarska društva, ki jih avtor postavlja v središče prvega dela, so nastala v devetdesetih letih 19. stoletja, so to območje skušala modernizirati. Ukrepi, ki so jih promovirala gospodarska društva, so bili namenjeni predvsem modernizaciji kmetijstva, pravih industrijskih obratov na Kanalskem namreč ni bilo. Prispevek gospodarskih društev je za razvoj okraja vsekakor bil velikega pomena. Devetak jih označuje celo kot »glavni motor razvoja v okraju« (str. 74), vendar pa so tovrstna društva gospodarsko krizo, ki je to območje najmočneje zadela konec stoletja, le deloma ublažila. Prav tako niso uspela preseči očitnih razlik med središčem in okolico okraja.

V drugem delu se avtor društev loti nekoliko širše, a pozornost posveča predvsem kulturno-političnim društvom, katerih značaj je bil izrazito nacionalen. Po letu 1867, ko je bila ustanovljena narodna čitalnica v Kanalu, so se narodna društva razširila po celotnem okraju. Prizadevala so si uvesti etnične ločnice oziroma predrugačiti obstoječa razmerja med različnimi etničnimi skupinami. Devetak govori o Slovencih, Nemcih, Francozih, a tudi Furlanih in Italijanih, pri čemer ni povsem jasno, kdaj smatra Italijane in Furlane za dve ločeni entiteti in kdaj ju razume kot eno samo. Prav tako delu mestoma umanjka distinkcija med naklonjenostjo, ki so jo prebivalci Kanalskega gojili do (jugo)slovanstva na eni

strani in slovenstva na drugi. »Narodna prebujaja«, kot to imenuje Devetak, je po njegovih besedah najznačilnejša za prvo obdobje društev (1867-1895), medtem ko sta glavna cilja delovanja društev v drugem obdobju (1895-1907) širjenje izobrazbe in splošni družbeni napredek. Drugo obdobje je tudi čas, ko število društev izrazito naraste, hkrati pa postaja vse očitnejši razkol med dvema političnima taboroma, ki izrazito zaznamuje tretje obdobje (1907-1914). V predvojnih letih si nasproti stojita liberalni in katoliški tabor. Tako prvi kot drugi si prizadevata povečati število svojih podpornikov in širita društveno mrežo po kanalskem okraju, kar postane posebej pomembno po reformi v letu 1907, ko pridobijo volilno pravico za izvolitev deželnozborskih predstavnikov vsi polnoletni moški v monarhiji. V tem obdobju delujejo društva kot »podaljšana roka dveh političnih strank« (str. 134).

V kratkem tretjem delu nameni Devetak nekaj besed še ženskim verskim društvom, izraziteje dvema, in tako podčrta vlogo žensk v procesu gradnje nacije. Četudi so ženske pustile močan pečat v desetletjih, na katera se osredotoča Devetak, pa je bistvene akterje vseeno predstavljala peščica moških, ki so v okraj navadno prišli od drugod in bili pobudniki nastanka mnogih društev, ki so po besedah Devetaka okraju pomenila »okno v svet« (str. 113).

Devetakova monografija je klasična zgodovinska študija, ki jo odlikuje izredno dobra seznanjenost z viri, ta prepričljivo podpira interpretacije zgodovinskih podatkov. Študija bi lahko dobila novo, pomembno dimenzijo, če bi avtor dal nekaj splošnejših zaključkov o zgodovini opisanega obdobja, ki bi Kanalsko umestili v kontekst avstro-ogrške zgodovine in bili zanimivi za širše bralstvo. Bolj kritično branje virov bi lahko razgrnilo celotno mrežo okoliščin, ki je uokvirja obravnavana zgodovinska dejstva. Navkljub temu je monografija Društveno življenje na Kanalskem v času Avstro-Ogrske v marsičem zapolnila vrzel na področju zgodovinopisja in osvetlila »sivo liso« na področju razumevanja zgodovine kanalskega območja.

Daša Ličen